

De Data-Sectie

OVER DE METHODE DER (PARTIELE) REPLICATIE (3);
EEN VOORBEELD VAN TYPE-I REPLICATIE

door C.P. Middendorp

I. INLEIDING

In de eerdere artikelen in deze serie (Middendorp, 1976, 1977) werd respectievelijk de methode der (partiële) replicatie 'theoretisch' uiteengezet en werd vervolgens een aantal toepassingen geschetst. Deze serie wordt thans vervolgd met het vermelden van enkele resultaten. Dit artikel bevat de resultaten van een zogenaamde 'Type-I' replicatie op basis van de primaire analyse van één studie: de replicatie in 1975 van het onderzoek 'Progressiviteit en conservatisme' uit 1970 (zie Middendorp, 1978). Beide studies zijn gebaseerd op gegevens verkregen via enquêtes onder representatieve steekproeven uit de Nederlandse bevolking (I). Type-I replicatie behelst een nadere begripsvorming, althans een poging daartoe.

2. TYPE-I REPLICATIE: EEN POGING TOT UITBREIDING VAN HET PROGRESSIEF-CONSERVATIEF DOMEIN

In het basis-onderzoek uit 1970 werd een poging ondernomen het progressief-conservatief domein te definiëren en aldus nader af te bakenen. Deze definitie, volgens een ideaal-typisch model, (zie Middendorp, 1978: I34-I41) werd op twee niveaus geoperationaliseerd: op een zogenaamd 'direct-abstract' niveau (zie Middendorp, 1978: I62-I66) en op een 'indirect-concreet' niveau, het attitude-niveau, waarbij de attitudeën werden geselecteerd volgens twee criteria: de waarden vrijheid en gelijkheid - die ten grondslag liggen aan de definitie van het domein - en hun toepassing op het sociaal-economische, respectievelijk het niet-sociaal-economische terrein (zie Middendorp, 1978: I48-I51, I76-I80). In een aantal stappen werd een groot aantal schalen verkregen die binnen het progressief-conservatief domein vallen.

De replicatie in 1975 heeft niet kunnen leiden tot een replicatie op het abstracte - ook wel genoemd het filosofische - niveau: wij hebben ons hier moeten beperken tot een simpele herhaling - het opnieuw in de vragenlijst opnemen van een aantal van de bipolaire items welke tezamen de structuur van het progressief-conservatief domein op filosofisch niveau het best indiceerden: de items die hoog laadden op de factoren 'conservatisme', 'socialisme' en 'liberalisme' (2). De resultaten van deze herhaling van de analyse zullen elders worden gepubliceerd, (zie Middendorp, 1978a) en zullen hier niet opnieuw worden vermeld.

Binnen het attitudinele domein zijn wij er wèl in geslaagd te komen tot een 'echte' replicatie-opzet.

Deze analyse verloopt in vier fasen. In de eerste fase wordt bezien in hoeverre bepaalde schalen uit het domein in het nieuwe onderzoek - in dit geval: vijf jaar later uitgevoerd - nog bestaan. De resultaten van deze 'pre-replicatie' zullen - in het kader van een structurele analyse van trendmatige ontwikkelingen binnen ideologische dimensies zoals die binnen de Nederlandse bevolking blijken te worden gehanteerd - elders worden gepubliceerd, (zie Middendorp, 1978a).

De feitelijke replicatie begint in de tweede fase: de poging om van bepaalde, belangrijke schalen het meetniveau te verbeteren, dat wil zeggen: de bestaande schalen uit te breiden met nieuwe items. In de derde fase wordt gepoogd het domein zelf uit te breiden met een aantal nieuwe schalen. In de vierde fase wordt tenslotte de structuur van het aldus uitgebreide domein bepaald. De vraagstelling daarbij is: hoe gedragen zich de uitgebreide en nieuwe schalen? Op welke dimensie van het oorspronkelijke domein bevinden zij zich? Tasten zij de structuur van dit domein aan in die zin dat zij, tezamen met oude schalen, een nieuwe dimensie gaan vormen? Vormen zij wellicht een afzonderlijke dimensie? Wij zullen hieronder bezien welke nieuwe structuur ontstaat.

Wij zien bij een dergelijke replicatie-opzet een tweevoudige problematiek: een temporele en een inhoudelijke.

In de tijd - een zeker verloop van tijd tussen de oorspronkelijke opzet van een studie en zijn replicatie is onvermijdelijk - kunnen zich veranderingen voordoen in de structuur van een domein, maar deze kan ook worden beïnvloed door de toevoeging van nieuwe elementen. Wij dienen dus allereerst de oude structuur op zijn stabiliteit te toetsen. De resultaten van deze procedure zullen eveneens worden gepubliceerd in de reeds enkele malen aangehaalde studie (Middendorp, 1978a): de oude structuur is relatief stabiel. In 1975 blijken dezelfde dimensies binnen het progressief-conservatief domein aanwezig als in 1970. Echter, een aantal schalen en dimensies vertoont een andere lading op dezelfde factor (3). Bij onze interpretatie van de nieuwe structuur zullen wij deze trendmatige verschuivingen binnen de oude structuur mede bezien.

3. DE UITBREIDING VAN BESTAANDE SCHALEN

Uit het oorspronkelijke domein hebben wij drie schalen geselecteerd voor een toets op de mogelijkheid tot uitbreiding met nieuwe items: de schalen 'Gelijkheid van inkomen, bezit, status', 'Democratische attitude' en 'Vrijheid van meningsuiting'. De eerste schaal vormt een belangrijk element in de sociaal-economische links-rechts dimensie, de tweede schaal vormt in 1970 het kernpunt van het progressief-conservatief domein als geheel: de schaal heeft een hoge lading op beide hoofddimensies van dit domein: links-rechts en (niet-sociaal-economisch) libertair-traditioneel. De derde schaal maakt deel uit van de politieke componenten van de libertair-traditioneel dimensie (4).

Alle items in de oorspronkelijke schalen vormen opnieuw een schaal in 1975, op basis van identieke dichotomiserings (de gebruikte schaaltechniek is steeds die van Mokken, 1971). (5). De oude items, de nieuwe items en de resultaten van de toets op schaalbaarheid volgens Mokken (1971) in 1975 worden vermeld in Tabellen I t/m 3.

In Tabel I zien wij allereerst dat de oorspronkelijke 4-item schaal 'Gelijkheid van inkomen, bezit en status' uit 1970 in 1975 iets sterker is geworden (de H-waarde voor de schaal stijgt van .48 naar .51), waarbij de moeilijkheid van de afzonderlijke items bijzonder stabiel blijkt (vergelijk in Tabel I de kolom D1 met kolom D2).

We zien hoe 4 nieuwe items aan de startset van 4 konden worden toegevoegd, waarbij de H-waarde voor de schaal geleidelijk daalt tot .43. Het zwakste item in de schaal - dat er het laatst aan toegevoegd wordt - is dat met betrekking tot het scheppen van gelijke kansen door de overheid. Dit is niet zo verwonderlijk als men bedenkt dat met dit item twee nieuwe elementen worden ingebracht: de rol van de overheid - eigenlijk behorend tot een ander schaaltype in het progressief-conservatief domein (zie Middendorp, 1978: 171) en gelijkheid van kansen (zie Middendorp, 1978: 225).

De oorspronkelijke 4-item schaal is met de uitbreiding ervan enigszins gevalideerd: onze hypothese was immers dat items waarin naar de doelstelling van 'gelijkheid' wordt verwezen op sociaal-economisch terrein tot het 'subdomein' van de items van deze schaal zouden behoren en dus een uitbreiding van de schaal mogelijk zouden moeten maken. Het eerste item (verschillen tussen inkomens) refereert direct naar dit gelijkheids criterium; voor het maximum inkomen en de winstdeling is dit minder het geval.

We mogen uit de resultaten zoals vermeld in Tabel I niet concluderen, dat de gelijkheid van kansen om aan de universiteit te studeren niet tot dit domein zou behoren. Dit heeft te maken met het keuze-probleem ten aanzien van welke de beste schaal is die uit een set van items geconstrueerd kan worden in het licht van de alternatieve pogingen die daartoe kunnen worden ondernomen door verschillende constellaties van dichotomiserings van items toe te passen (zie Middendorp, 1978: 176). De schaal zoals vermeld in Tabel I is als beste oplossing gekozen.

Tabel I: Schaal I: Gelijkheid van inkomen, bezit, status etc.

	DI	D2	Hi	Hsl	Hs2
1.166. Er zijn particulieren die veel bezitten en anderen die minder bezitten. Wenst u dat de verschillen tussen dat bezit veel groter worden of een beetje groter of veel kleiner of een beetje kleiner of blijven zoals ze zijn? (hoog = veel kleiner, een beetje kleiner)	.53	.52	.57		
2.342. De standsverschillen zouden kleiner moeten zijn dan nu (hoog = sterk mee eens, mee eens)	.66	.64	.49		
3.165. Wenst u dat de verschillen tussen hoge en lage inkomens veel groter worden of een beetje groter of veel kleiner of een beetje kleiner? Of wenst u dat ze hetzelfde blijven? (hoog = veel kleiner, beetje kleiner)	.66	.65	.52		
4.343. De arbeiders moeten nog steeds strijden voor een gelijkwaardige positie in de maatschappij. (hoog = sterk mee eens, mee eens, geen mening)	.82	.84	.44	.48	.51

5.164. Vindt u dat in ons land de verschillen tussen de inkomens te groot zijn? Of ongeveer juist zijn? Of dat de verschillen tussen de inkomens te klein zijn? (hoog = te groot, geen mening)		.68	.49		.50
6.152. Af en toe wordt er voorgesteld om een maximum inkomensgrens vast te stellen. Niemand in ons land zou dus meer mogen verdienen dan een bepaald bedrag per jaar. Lijkt u dat een goed idee of een slecht idee? (hoog = goed idee)		.49	.44		.48
7.170. Vindt u dat de werknemers in de bedrijven voldoende delen in de winst, of te weinig, of te veel? (hoog = te weinig)		.47	.39		.45
8.097. Bent u ervoor of ertegen dat de overheid ingrijpende maatregelen neemt zodat iedereen een werkelijk gelijke kansen krijgt om iets in de maatschappij te bereiken? (hoog = sterk voor, voor)		.75	.36		.43

9.175. Is er volgens u voldoende gelijkheid van kansen om aan een universiteit te studeren, of te weinig, of te veel (hoog = te weinig, geen mening)		.57	.23		
10.176. Vindt u dat iedereen voldoende kansen heeft om de baan te krijgen waarvoor hij geschikt is, ja of nee? (hoog = nee)		.67	.21		

Noot behorend bij Tabel 1:

D1 = difficulty (% hoog) in 1970
D2 = difficulty in 1975
Hi = item-schaal H-coëfficiënt in 1975
Hs1 = schaal H-coëfficiënt in 1970
Hs2 = schaal H-coëfficiënt in 1975

Items 1-4 vormen de basis-schaal items in 1970, die in 1975 als 'startset' werden gebruikt. Items 5-8 vormen de nieuwe items in de beste schaal in 1975, in de volgorde waarin ze in de schaal werden opgenomen ($Rho = .80$ resp. $.79$). De items 9 en 10 hebben in deze constructie een te lage H_i waarde; zij werden daarom uitgesloten. Het tweede getal geeft de rangorde in de vragenlijst aan (d.i. het variabele-nummer in de file).

Bij een iets andere dichotomisering van de toegevoegde items hebben wij een iets minder goede schaal gevonden (8 items en $H = .41$), waarbij het item ten aanzien van gelijkheid van kansen om aan een universiteit te studeren wél, het item met betrekking tot het maximum inkomen niet in de schaal kon worden opgenomen. Het is ook goed mogelijk - maar dit hebben wij niet onderzocht - dat bij nog weer een andere constellatie van dichotomieën - het is onmogelijk om alle mogelijke constellaties te onderzoeken; zie Middendorp, 1978: 185, noot I8 - beide items in de schaal hadden kunnen worden opgenomen.

Dit lijkt niet het geval voor het item met betrekking tot 'voldoende kansen om de baan te krijgen waarvoor men geschikt is', dat in geen van de drie pogingen om een schaal te construeren schaalbaar bleek. Achteraf gezien is dit niet zo verwonderlijk gezien de inhoud van het item (6).

Onze conclusie kan luiden dat wij, door de uitbreiding van de schaal, een betrouwbaarder en waarschijnlijk meer valide meetinstrument hebben verkregen voor een belangrijk element binnen de links-rechts ideologie.

Ditzelfde kan gezegd worden met betrekking tot de uitbreiding van de schaal die genoemd is 'Democratische attitude' en die, zoals uit Tabel 2 blijkt, betrekking heeft op inspraak en, zij het in wat mindere mate op medezeggenschap. De oorspronkelijke 4-item schaal is in 1975 wat sterker geworden (de H-waarde stijgt van $.51$ tot $.57$), maar wat vooral opvalt is de sterke vermindering van de wens tot inspraak van studenten en scholieren.

Dit geldt in mindere mate eveneens voor de inspraak van burgers en de medezeggenschap van arbeiders (7). We zien in Tabel 2 aan de hand van de H(i) waarden (een soort item-schaal correlatie) een zeker verschil tussen de dominerende inspraak-items - met hoge H(i) waarden - en de medezeggenschap-items met lage H(i) waarden. In het bijzonder de beide toegevoegde items verzwakken de schaal aanzienlijk, maar deze blijft toch voldoende sterk (8). Het formaat van de beide toegevoegde items kan aan hun zwakke schaalbaarheid debet zijn geweest: zie de vage term 'mensen zoals u' en het feit dat lang niet iedereen in een bedrijf of instelling werkzaam is (9).

Tabel 2: Schaal 2: Democratische attitude

	D1	D2	Hi	Hs1	Hs2
1.271. De inspraak van studenten op het bestuur van de universiteit moet (hoog = groter worden, veel groter worden)	.56	.26	.68		
2.272. De inspraak van leerlingen van middelbare scholen en pedagogische academies (de vroegere kweekscholen) moet (hoog = idem)	.55	.30	.65		
3.167. Wenst u dat de medezeggenschap van arbeiders in de bedrijven veel groter wordt, een beetje groter wordt, zo blijft zoals zij is, of veel kleiner, of een beetje kleiner wordt? (hoog=idem)	.64	.54	.40		
4.273. De inspraak van burgers op het bestuur van gemeente en provincie moet (hoog = idem)	.76	.64	.54	.51	.57

5.168. Vindt u dat mensen zoals u voldoende te zeggen hebben over het personeelsbeleid van de bedrijven of instellingen waar zij werken, of vindt u dat ze daarover onvoldoende te zeggen hebben? (hoog = onvoldoende)		.36	.33		.46
6.169. Vindt u dat mensen zoals u voldoende te zeggen hebben over hoe de kosten en opbrengsten worden besteed van de bedrijven waar zij werken, of vindt u dat ze daarover onvoldoende te zeggen hebben? (hoog = onvoldoende)		.78	.35		.45

Noot:

Zie noot Tabel 1. Rho = .81 resp. .78.

De resultaten met betrekking tot de poging tot uitbreiding van de derde schaal 'Vrijheid van meningsuiting' zijn minder bevredigend (zie Tabel 3). Slechts één van de 4 items waarvoor dit werd onderzocht kon aan de oorspronkelijke 6 worden toegevoegd. De reden hiervan kan gelegen zijn in het unieke item-format van de oorspronkelijke set van items: de directe vraag of bepaald gedrag vrij moet zijn of niet. Ten aanzien van item 8 kan de tekst verwarring hebben geschapen ("zelfs als er mogelijk een bepaalde bevolkingsgroep wordt gekwetst"). Items 9 en 10 verwijzen naar een perceptie van de situatie; niet naar een normatief standpunt. Deze items worden dan ook verworpen. Het is dus kennelijk niet zo - en waarom zou het ook - dat mensen die in allerlei opzichten voor vrijheid zijn, daardoor minder vrijheid om zich heen waarnemen, althans niet in de beide opzichten zoals aangegeven in deze beide items. (Alternatieve oplossingen doen zich hier niet voor).

(Het is wellicht goed er hier nog eens op te wijzen dat de replicatie zoals die binnen het kader van de studie uit 1975 werd opgezet geen optimale kon zijn, omdat hij moest plaatsvinden binnen het kader van een studie welke in de eerste plaats beoogde veranderingsprocessen binnen de Nederlandse bevolking te traceren en te kwantificeren. Hierdoor moest de vraagstelling grotendeels identiek zijn aan die uit eerdere enquêtes welke waren gehouden onder de Nederlandse bevolking en waarvan de gegevens beschikbaar waren bij het Steinmetz-archief.)

Samenvattend kunnen wij concluderen dat wij er ten dele in geslaagd zijn het meetniveau van een drietal variabelen welke belangrijke componenten zijn van twee ideologische progressief-conservatief dimensies: de links-rechts dimensie en de libertair-traditioneel dimensie, te verbeteren. Wij zullen thans bezien hoe deze nieuwe componenten zich gedragen binnen deze dimensies, zoals deze zich opnieuw manifesteren in 1975 (10).

Tabel 3: Schaal 3: Vrijheid van meningsuiting

	D1	D2	Hi	Hs2
1.183. Gebouwen bezetten (bv scholen of de universiteit) om gerechtvaardigde eisen kracht bij te zetten, (hoog = ja)	.29	.22	.62	
2.182. Militaire dienst weigeren (hoog = ja)	.49	.45	.49	
3.180. Openlijk kritiek leveren op het koningshuis (hoog = ja)	.54	.46	.54	
4.184. In het openbaar schrijven wat men wil (hoog = ja)	.79	.67	.57	
5.179. Voor of tegen iets demonstreren, (hoog = ja)	.75	.68	.49	
6.185. In het openbaar zeggen wat men wil, (hoog = ja)	.79	.72	.61	.55

7.352. TV-programma's die aanstotelijk zijn voor de eerbaarheid moeten worden verboden (hoog = mee oneens, sterk mee oneens)		.29	.39	.50

8.356. Het is onjuist bepaalde TV-programma's te verbieden, zelfs al wordt er mogelijk een bepaalde bevolkingsgroep door gekwetst (hoog = sterk mee eens, mee eens)		.38	.18	

9.177. Vrijheid om een bedrijf uit te oefenen zoals je wilt?				
10.178. Vrijheid om voor de televisie te brengen wat men wil?				

Noot:

Aan de eerste 6 vragen gaat de volgende inleiding vooraf: "Op deze kaart wordt steeds het een en ander genoemd. Wilt u mij voor elk afzonderlijk zeggen of u vindt dat iedereen in ons land vrij moet zijn om te doen wat erop staat, of dat die vrijheid volgens u op de één of andere manier moet worden beperkt. We beginnen met A. Moet dat vrij zijn?"

Vragen 9 en 10 hadden de volgende inleiding: "Nu iets over de vrijheid. Ik zal u twee vormen van vrijheid noemen. Wilt u zeggen of er volgens u op dat punt in ons land teveel vrijheid is, of voldoende vrijheid, of te weinig vrijheid?"

Nadat item 7 aan de schaal was toegevoegd werd item 8 uitgesloten ("excluded"). Items 9 en 10 werden bij voorbaat verworpen, ("rejected" in alle drie de pogingen tot schaalconstructie); Rho = .78 resp. .77.

Zie verder de noot bij Tabel 1.

4. HET GEDRAG VAN DE UITGEBREIDE SCHALEN TUSSEN DE OUDE SCHALEN IN HET PROGRESSIEF-CONSERVATIEF DOMEIN

In Tabel 4 worden de ladingen van de uitgebreide schalen op de ideologische dimensies - voor het overige opgebouwd uit de oude schalen; zie weer Middendorp, 1978 en 1978a voor nadere gegevens over deze schalen, de oorspronkelijke structuur in 1970 en de nieuwe structuur in 1975 - vermeld, met tussen haakjes de ladingen van de oude schalen binnen dezelfde structuur.

Wij zien dat het effect van de uitbreiding van de schalen weliswaar beperkt is, maar niettemin duidelijk zichtbaar: alle ladingen zijn hoger geworden, in een context van overigens zo goed als exact stabiel gebleven ladingen.

Hoe wij dit resultaat moeten evalueren is echter minder duidelijk. Wij wisten uiteraard al dat een betrouwbare schaal een beter meetinstrument is dan een minder betrouwbare. We hebben nu gezien dat de betrouwbaarheid en de validiteit eveneens een effect hebben op de positie van de schaal binnen een breder, theoretisch afgebakend geheel, zoals mocht worden verwacht. Dit effect lijkt vooralsnog echter tamelijk marginaal, en neemt waarschijnlijk af met een nog toenemende uitbreiding. Het hanteren van meetinstrumenten bestaande uit 5 à 6 items ter indicering van aspecten van bredere dimensies, lijkt vooralsnog een niet zo gekke vuistregel. Wij zullen in een ander verband nog bezien in hoeverre schaalconstructie op zichzelf - als preconceptualisering van een breed domein - een effect heeft op de aard van de structuur en het niveau van de factorladingen, vergeleken met een groepering van enkele items rond thema's binnen dat domein.

Tabel 4: De structuur van het progressief-conservatief domein met drie uitgebreide schalen

SCHAAL-NAAM	2 factoren	3 factoren	
1. <u>Gelijkheid inkomen, bezit, status-2</u>	.80(70)	.81(71)	
2. Overheid en gelijkheid inkomen, bezit	.65	.66	
3. Attitude tot sociale wetgeving	.27	.26	
4. Overheidssteun aan het onderwijs	.53	.52	
5. Inkomensbeleid	.70	.69	
6. Belastingpolitiek, hogere inkomens	.54	.55	
7. Belastingpolitiek, lagere inkomens	.21	.19	
8. Overheid direct economisch ingrijpen	.55	.54	
9. Overheid niet-direct economisch ingrijpen	.34	.33	
10. Militante vakbondspolitiek	.52	.51	
11. <u>Democratische attitude-2</u>	.56(51).34	.55(50).33	
12. Attitude t.a.v. ontwikkelingshulp	.46		.56
13. Internationalisme	.61	.42	.43
14. Politieke tolerantie	.42	.30	
15. <u>Vrijheid van meningsuiting-2</u>	.64(57)	.57(45).34	
16. Tolerantie t.a.v. misdadigers	.30		.36
17. Morele vrijzinnigheid	.53	.54	
18. Gezinstraditionalisme	-.43	-.62	
19. Autoritaire ouders-kind relatie	-.73	-.51	-.51
20. Conventionele man-vrouw roloppvatting	-.47		-.41
21. Tolerantie t.a.v. homoseksuelen	.45	.37	
22. Premaritale sexuele permissiveness	.40	.53	
23. Conservatisme	-.32	-.47	-.33
24. Socialisme	.47	.46	
25. Liberalisme	-.45	-.47	
26. Autoritarisme (korte F-schaal)	-.61		-.65

Noot:

De oplossingen zijn de varimax-rotaties van de principale componenten. Het domein is het ideologisch domein - inclusief de drie filosofische dimensies en de korte F-schaal - op schaalniveau, dus zonder de gebruikelijke twee losse items. Alleen ladingen groter dan .30 zijn in het algemeen in de tabel opgenomen. De eigenwaarden van de eerste drie ongeroteerde factoren zijn 5.52, 3.42 en 1.54. De eerste drie factoren verklaren 40.3% van de variantie: de eerste factor 21.2%, de tweede 13.2% en de derde 5.9%. Getallen tussen haakjes geven voor de drie uitgebreide schalen de ladingen aan voor de oude schalen - zie Middendorp, 1978a, Tabel 3.

5. DE CONSTRUCTIE VAN NIEUWE SCHALEN BINNEN HET PROGRESSIEF-CONSERVATIEF DOMEIN: EEN EXPLORATIE

Wij zullen nu onderzoeken op welke wijze zich een aantal nieuw geconstrueerde schalen, waarvan men kan stellen dat zij tot het progressief-conservatief domein behoren, of waarvan men op z'n minst een relatie met één of meer dimensies uit dat domein verwacht, zich binnen dat domein, dat in Tabel 4 is aangegeven, gedraagt; dat wil zeggen: welke ladingen vertonen zij op welke dimensie?

In ons vorige artikel hebben wij reeds kort aangegeven welke rationales men zou kunnen hanteren ter legitimering van het betrekken van een aantal schalen bij deze exploratie. In dit verband zullen wij deze redeneringen nog enigszins uitbreiden.

Wij zullen de in Tabel 4 gepresenteerde structuur dóórlopen en trachten de nieuwe schalen op enigerlei wijze te relateren aan de oude, zodat het verband met de reeds aanwezige componenten van de verschillende dimensies zo duidelijk mogelijk wordt - waarmee overigens nog niets gezegd is over de plaats van de nieuwe potentiële component binnen deze structuur - zo hij al zou blijken ertoe te behoren in de empirische toetsing.

5.1. De houding ten aanzien van de overheid

In de controverse tussen progressief en conservatief speelt de houding ten aanzien van de overheid een belangrijke rol (zie Middendorp, 1978: 140-141). Het conservatieve standpunt is in het algemeen dat de overheid zich terughoudend moet opstellen bij het ingrijpen in of reguleren van de maatschappelijke orde, maar slechts moet waken voor het zedelijk peil van de natie via wetgeving ter regulering van het zedelijk gedrag. Zij moet voorts het landgebied beschermen en zorgen voor rust en orde.

Binnen dit kader moet het maatschappelijk proces zich op min of meer 'organische' wijze kunnen afspelen, bij voorkeur langs traditionele lijnen.

Ten aanzien van het sociaal-economisch leven spitsen de tegenstellingen in Nederland zich met name toe tussen liberalisme en socialisme (11).

De liberalen zijn het sterkst gekant tegen bemoeienis van de overheid met het vrije ondernemerschap, in het bijzonder pogingen van de overheid om via inkomensoverdrachten en het scheppen van randvoorwaarden voor het bedrijfsleven te komen tot grotere nivellering van inkomens en grotere gelijkheid in sociaal-economische zin in het algemeen. Wij hebben eerder gezien - Middendorp, 1978: 209 en 253 - dat liberale kiezers een extreme liberale positie innemen op de liberalisme-dimensie - waarin wordt gerefereerd naar overheidsingrijpen versus het vrije ondernemerschap - tegenover socialistische kiezers; hetzelfde geldt voor de extreem rechtse respectievelijk linkse posities van deze kiezers op de links-rechts dimensie - waarin vele 'egaliserende' overheidsmaatregelen zijn opgenomen. Deze tegenstellingen zijn nog veel groter voor leden van de Tweede Kamer fracties van de VVD en de PvdA - zie Middendorp, 1976a. De christen-democraten gaan in deze vaak met de liberalen mee, maar kennen aan de overheid weer veel sterker een moraliserende functie toe, zoals we hierboven hebben gezien.

De houding ten aanzien van de overheid lijkt dan ook complex genoeg om enige speciale aandacht te verdienen in een poging om de positie van deze houding binnen het progressief-conservatief domein nader te bepalen.

Wij hebben al gezien dat de positie binnen de links-rechts dimensie van sommige attitudes die de houding ten aanzien van specifieke overheidsmaatregelen en overheidsbeleid indiceren, alsmede de positie van de liberalisme-dimensie, vrij stabiel zijn. Zij lijken mede afhankelijk van het feitelijk overheidsbeleid en gevoelig voor regeringswisselingen en bijvoorbeeld discussies in de media die mede het politieke klimaat bepalen en er een uitdrukking van zijn. (12).

Binnen de links-rechts dimensie neemt het niet-sociaal economische beleid van de overheid een veel zwakkere positie in. In een eerdere exploratie hebben wij gezien dat een item als "De staat bemoeit zich met teveel dingen" in het geheel geen samenhang vertoont met componenten van progressief-conservatief dimensies (Middendorp, 1978: 227-228).

In deze exploratie zullen wij de plaats binnen het progressief-conservatief domein trachten te bepalen van een kleine schaal die het beeld indiceert dat men van de overheid heeft (zie Tabel 5). Wij zien in Tabel 5 dat dit beeld vrij negatief is. Slechts kleine minderheden vinden dat de overheid zuinig genoeg is en zijn onderdanen met respect behandelt. Een wat grotere minderheid vindt dat de overheid zich niet met teveel dingen bemoeit - de meerderheid vindt dus van wel (13). Het is enigszins opmerkelijk dat twee bijna identieke items (nrs. 3 en 4: overheid resp. staat bemoeit zich met te veel dingen) zulke verschillende posities innemen; andere dichotomiseringen leveren te dien aanzien echter slechtere resultaten op.

5.2. De sociale wetgeving

De positie van de schaal die de attitude ten aanzien van de sociale wetgeving meet - zijn deze wetten voldoende of onvoldoende - binnen de links-rechts dimensie was al niet sterk in 1970, maar is tussen 1970 en 1975 nog dusdanig verzwakt dat hij in 1975 geen deel meer uitmaakt van deze dimensie. Wij hebben dit verschil elders geïnterpreteerd in termen van het verslechterde economische klimaat, de hoge kosten van vele van deze wetten, de schaarste aan middelen bij de overheid, de economische crisis, de grote werkeloosheid etc. (zie Middendorp, 1978a). In dit beeld past ook de toenemende bezorgdheid bij sommigen ten aanzien van het mogelijk grote misbruik dat van deze wetten zou worden gemaakt, speciaal van de Bijstandswet en de Werkeloosheidswet. Men zou kunnen verwachten dat er een positieve samenhang is tussen een rechtse ideologische positie en de perceptie van misbruik van de sociale voorzieningen (en daardoor een negatieve samenhang tussen een rechtse attitude en de houding ten aanzien van het uitbreiden van deze voorzieningen), terwijl een linkse ideologie tot een attitude zou kunnen leiden die op dit moment eveneens tegen een verdere uitbreiding van de sociale voorzieningen is, maar juist gezien de krapte in de middelen en de hoge kosten ervan. Een linkse ideologie veronderstelt veel minder misbruik dan een rechtse ideologie. Daardoor zou men kunnen voorspellen dat in 1975 de positie op de links-rechts dimensie van de attitude ten aanzien van de sociale wetgeving zelf, heeft plaats gemaakt voor die ten aanzien van het misbruik van deze wetten dat men meent te kunnen signaleren.

Uitgaande van deze verwachting werd de volgende schaal gecreeerd (zie Tabel 6). Wij zien daarin dat slechts weinigen enig misbruik signaleren ten aanzien van AOW en AWW, dat het Ziekenfonds een tussenpositie inneemt, maar dat velen misbruik menen te kunnen signaleren ten aanzien van de ABW en de WW.

<u>Tabel 5: Schaal 5: Het beeld van de overheid</u>	D	H(i)
1.403. De overheid werkt zuhig genoeg (hoog = (zeer) eens)	.14	.42
2.404. De overheid behandelt ons met respect (hoog = idem)	.26	.31
3.405. De overheid bemoeit zich met teveel dingen (hoog = mee oneens, sterk mee oneens)	.39	.38

4.350. De staat bemoeit zich met teveel dingen (hoog = mee oneens, sterk mee oneens)	.40	.26

Noot:

Zie noot Tabel 4. Schaal H-waarde = .37; Rho's zijn .51 en .48. Item 350 werd uitgesloten. De set van vragen 1-3 werd als volgt ingeleid:

Ik lees u een aantal zinnen voor die iets te maken hebben met de regering, de gemeentebesturen, ambtenaren en dergelijke. Wilt u telkens zeggen of u het met deze uitspraken eens of oneens bent? Of zeer eens of zeer oneens?

<u>Tabel 6: Schaal 6: Misbruik van sociale wetgeving</u>	D	H(i)
5.159. De Algemene Ouderdomswet (AOW)	.11	.49
1.162. De Algemene Weduwen en Wezen Wet (AWW)	.12	.56
4.163. Het Ziekenfonds	.43	.56
3.160. De Algemene Bijstandswet (ABW)	.80	.59
2.161. De Werkeloosheidswet (WW)	.89	.66

Noot:

De set van vragen werd als volgt ingeleid: "Zoals u weet wordt er de laatste tijd gesproken over het misbruik dat van de sociale voorzieningen zou worden gemaakt. Wilt u van elk van de genoemde (hierboven, CPM) sociale wetten zeggen of er volgens u veel, weinig of geen misbruik van wordt gemaakt?"
Hoog is steeds: veel, weinig. Schaal H-waarde = .57 met Rho's .73 en .65

5.3. Het Democratisch ethos

Onze bevindingen in 1970 dat de schaal 'Democratische attitude' zoals gemeten volgens een stel items dat direct verwees naar inspraak en medezeggenschap - alsmede naar twee items over uitbreiding van het kiesrecht voor jongeren, die in 1975 niet meer relevant zijn - zowel hoog laadde op de links-rechts dimensie als op de libertair-traditioneel dimensie, heeft aanleiding gegeven tot een korte beschouwing over de aard van deze dimensie, (zie Middendorp, 1978: 219), welke thans in het licht kan worden gezien van een andere kwestie die vaak tot veel misverstand aanleiding gaf en ook in onze eerdere studie centraal stond: het abstractie-niveau van de operationalisatie van begrippen - althans begrippen die zich lenen voor een benadering op verschillende niveaus van abstractie.(14). Begrippen als conservatisme en democratie lenen zich daar uitstekend voor. Ten aanzien van democratie hebben Prothro en Grigg (1960) er reeds op gewezen dat in abstracto - wanneer het om algemene principes gaat - er veel meer consensus in de bevolking bestaat dan wanneer deze principes worden vertaald in specifieke termen. Ook McClosky (1964) heeft hierop gewezen (zie Middendorp, 1978: 61-62). Tenminste een tweetal vragen dringt zich nu op:

1. Vertoont de bevolking ten aanzien van de meer abstracte democratische principes inderdaad meer consensus dan ten aanzien van de meer specifieke toepassingen ervan in termen van inspraak en medezeggenschap - waarvan wij al hebben kunnen constateren dat zij te dien aanzien sterk verdeeld is;
2. welke plaats nemen opvattingen ten aanzien van democratische principes in het algemeen in in het progressief-conservatief domein.

Ten aanzien van de eerste vraag geeft Tabel 7 direct uitsluitsel: er is ten aanzien van elf mogelijke democratische principes een zeer hoge consensus onder de Nederlandse bevolking.

Dit verschijnsel bemoeilijkt tegelijkertijd het vinden van een antwoord op de tweede vraag, aangezien de constructie van een schaal dubieus wordt. Wij zien niettemin in Tabel 7 dat alle (vrij makkelijke) items een sterke Mokken-schaal vormen.

De items verenigen in zich aspecten van formele democratische procedures alsmede van vrijheid en gelijkheid.

Onze verwachting ten aanzien van de plaats van de schaal binnen het progressief-conservatief domein in een parlementaire democratie kan niet anders zijn dan dat deze schaal geen duidelijke positie inneemt op één der dimensies. Immers, de tegenstelling progressief-conservatief speelt zich af binnen het stelsel van democratische principes. Klaarblijkelijk is bijna iedereen vóór ondernemersvrijheid zowel als voor een zo gelijk mogelijke verdeling van de welvaart en dat voorkomen moet worden dat de zwakkeren worden uitgebuit, alsmede dat iedereen de kans krijgt zich volledig te ontplooien en een gelijke kans krijgt om wat te bereiken. Althans, men vindt dit belangrijke aspecten van een democratisch stelsel.

Voor zover mensen deze doelstellingen onderkennen als behorend tot een democratie, kan men niet verwachten dat er een sterke samenhang zal bestaan met controversiële dimensies.

Een vergelijking met de 'populisme' dimensie die wij in een eerdere studie (zie Middendorp, 1978b) aantraffen dringt zich op. Ook daar vonden wij, als stimuli gebruikend de zogenaamde referenten van attitudes in plaats van de attitudes zelf, een niet-ideologische dimensie temidden van ideologische dimensies. In de mate waarin het democratische ethos het volk heeft gepenetreerd - en dus in de mate waarin consensus bestaat ten aanzien van zekere fundamentele waarden ten aanzien van het democratisch functioneren van een staat - zal geen samenhang bestaan met ideologische dimensies welke het volk verdelen.

Tabel 7: Schaal 4: Democratisch ethos		D	H(i)
6.398.	Dat er niet één politieke partij is die altijd op de meerderheid van de stemmen kan rekenen 1)	.70	.53
10.393.	Dat er ondernemersvrijheid bestaat	.79	.46
8.392.	Dat er verschillende partijen zijn waarop je kunt stemmen	.81	.50
1.396.	Dat de welvaart zo gelijk mogelijk wordt verdeeld	.86	.44
11.391.	Dat de regering doet wat de meerderheid van de burgers wil	.86	.45
9.399.	Dat er een onafhankelijke rechtspraak is	.86	.50
7.401.	Dat de politieke partijen goed weergeven wat er onder de kiezers leeft	.88	.52
4.397.	Dat voorkomen wordt dat de zwakkeren worden uitgebuit	.88	.52
5.394.	Dat er vrijheid van meningsuiting is	.90	.59
3.400.	Dat iedereen de kans krijgt om zich volledig te ontplooiën	.91	.62
2.395.	Dat iedereen gelijke kansen krijgt om wat te bereiken in de maatschappij	.91	.64

Noot:

Het eerste getal geeft de rangorde aan van opneming in de schaal; het tweede getal het variabele-nummer in de data-file, dus ook de rangorde in de vragenlijst. Schaal H-waarde = .52; Rho = .88, resp. .88.

De set van vragen werd als volgt ingeleid: "Ik noem u een aantal zaken die door sommigen als essentieel voor een democratie worden beschouwd. Wilt u steeds van elk daarvan zeggen hoe essentieel dus hoe belangrijk u dat vindt voor een democratie: zeer belangrijk, belangrijk, onbelangrijk, of heeft het volgens u niets met democratie te maken?"

(Hoog = zeer belangrijk, belangrijk).

5.4. De attitude ten aanzien van het bedrijfsleven

Wij hebben in een eerdere analyse gezien dat de liberalisme-dimensie - behelzende de opinies ten aanzien van het vrije ondernemerschap, c.q. het bedrijfsleven, versus overheids-ingrijpen en overheidsbemoeienis daarmee - in 1970 nog nauwelijks op negatieve wijze een samenhang vertoonde met de links-rechts dimensie, maar dat deze negatieve samenhang in 1975 sterk was toegenomen - mede een reden waarom wij meenden te kunnen spreken van het toegenomen ideologisch gehalte van de links-rechts dimensie (zie Middendorp, 1978a).

Wij kunnen ons afvragen in hoeverre de kennelijk veranderde houding ten aanzien van het vrije ondernemerschap en de rol van de overheid daartegenover zich uitstrekt ten aanzien van het bedrijfsleven op zich, in de moeilijke situatie waarin het zich in het midden van de jaren '70 volgens velen bevindt, getuige ook het grote percentage werkelozen.

Het komt steeds meer voor dat bedrijven geen winst meer maken, maar verlies. Welke houding moet men ten aanzien van dit soort bedrijven aannemen? Hangt deze houding samen met die ten aanzien van het vrije ondernemerschap versus de regulerende activiteiten van de overheid?

Een kleine batterij van 4 vragen - waarvan 3 een Mokken-schaal vormen - zij het een zeer zwakke - kan ons hieromtrent wellicht uitsluitsel geven (zie Tabel 8). (15)

Wij zien dat slechts weinigen het verantwoord vinden om salarissen te verlagen, maar dat de meningen omtrent het ontslaan van directie - en vervanging door een nieuwe - en het ontslaan van personeel sterk verdeel zijn. Opmerkelijk is dat het bijspringen van de overheid - zij het tijdelijk - met subsidies en andere maatregelen geen schaalbaar item vormt.

Men kan zich voorstellen dat de houding ten aanzien van verlieslijdende bedrijven zowel voor 'links' als voor 'rechts' een ambivalente zaak is. Wellicht zijn mensen met een linkse ideologie voor nationalisatie door de overheid, maar als het bedrijf niet levensvatbaar is en er wordt blijvend verlies geleden, zou dat de gemeenschap geld kosten, hetgeen van bedrijfsvoering niet de bedoeling kan zijn.

Het sluiten van het bedrijf levert echter werkeloosheid op, hetgeen ook onwenselijk is.

'Rechts' is in principe tegen overheidsingrijpen, maar kan zeer wel voor overheidssubsidies zijn - zonder dat de overheid ook zeggenschap verkrijgt. Dit tijdelijk bijspringen van de overheid vormt nu juist echter geen component van de schaal. Wat betreft de schaalementen kan ook voor 'rechts' een dilemma ontstaan: het verlagen van lonen en salarissen en het ontslaan van personeel is weinig aantrekkelijk; het ontslaan van de directie eveneens. Wij kunnen dus geen voorspelling doen ten aanzien van de positie van deze attitude ten aanzien van de progressief-conservatief dimensies.

5.5. De attitude ten aanzien van de milieuvervuiling

In het begin van de jaren '70 nam de kwestie van de milieuvervuiling een belangrijke plaats in in het ideologische debat tussen 'progressief' en 'conservatief'. Het is echter niet zonder meer duidelijk waar wij deze kwestie moeten plaatsen.

De relatie met de waarden van vrijheid en gelijkheid en hun toepassing op economisch dan wel niet-economisch terrein is niet direct duidelijk. Aannemend dat de vervuiling van het milieu vooral door de industrie plaatsvindt, zou de bescherming van het milieu een beperking van de ondernemersvrijheid inhouden en aldus zou men verwachten dat deze attitude zich op de links-rechts dimensie bevindt. In Tabel 9 zien wij echter dat nu juist het overheidsingrijpen versus het vrij laten van de industrie in dit opzicht geen schaalbaar item oplevert (16). De schaalitems refereren naar persoonlijke bereidheid tot financiële steun, persoonlijke zorg en de perceptie van wat eraan gedaan wordt.

Voor zover het hier gaat om een element van vrijheid - de vrijheid om van het milieu te kunnen blijven genieten - kunnen wij een positieve samenhang met de libertair-traditioneel dimensie verwachten.

Tabel 8: Schaal 7: Attitude t.a.v. verliesmakende bedrijven

	D	H(i)
1.139. Vindt u het verantwoord om lonen en salarissen te verlagen?	.29	.31
3.138. Vindt u het verantwoord om de directeuren te ontslaan en een nieuwe directie te benoemen?	.51	.30
2.137. Vindt u het verantwoord om personeel te ontslaan voor wie er geen werk meer is?	.52	.31

4.140. Vindt u het verantwoord dat de overheid tijd-lijk bijspringt met subsidies en andere maatregelen?	.79	.25

Noot:

Schaal H-waarde = .31, Rho's zijn beide .48.

De set van items werd als volgt ingeleid: "Het komt wel eens voor dat ondernemingen geen winst maken maar verlies lijden. Welke van de volgende maatregelen vindt u verantwoord om verliezen te beperken en een onderneming zo mogelijk weer winstgevend te maken zodat de zaak kan blijven bestaan?" (hoog = wel).

Tabel 9: Schaal 8: Attitude t.a.v. milieuvervuiling

	D	H(i)
3.429. Om die vervuiling te bestrijden: hoeveel per jaar zou u willen bijdragen? Wilt u dat weer zeggen met behulp van deze kaart? (hoog = meer dan f. 50,-- per jaar)	.26	.37
1.427. Nu wil ik u nog iets vragen over milieuverontreiniging of, gemakkelijker gezegd: vervuiling van lucht, water en bodem. Maakt u zich wel eens zorgen over zulke vervuiling? U kunt uw antwoord geven aan de hand van deze kaart. (hoog = veel, zeer veel)	.37	.45
2.428. Vindt u dat er op het ogenblik genoeg, te weinig of teveel wordt gedaan tegen die vervuiling? (hoog = te weinig, gm)	.73	.58

4.426. Er wordt tegenwoordig veel gesproken over de vervuiling van lucht en water. Een van de oorzaken van deze lucht- en watervervuiling is de industrie in ons land. Sommige mensen vinden dat de regering de industrieën moet dwingen deze lucht- en watervervuiling te stoppen. Anderen vinden dat de bedrijven dit probleem zelf moeten oplossen. Waar zoudt u zichzelf plaatsen op deze lijn? Noemt u maar weer een letter. (Aan de hand van een kaart; CPM). (Hoog=regering moet dwingen, geen mening)		

Noot:

Schaal H-waarde = .46; Rho's zijn .59 en .57.
Item 426 werd verworpen.

5.6. De rechten van het individu

In een tijd van economische crisis, waarin in allerlei opzichten bezuinigd zal moeten worden en waarin allerlei als normaal beschouwde verworvenheden voor brede lagen van de bevolking mogelijk onder druk zullen komen te staan, wordt de kwestie des te actueler welke 'rechten' het individu zichzelf toerekent, in termen van: Iedereen heeft recht op....

Wij zien in Tabel 10 dat er zeer grote consensus bestaat ten aanzien van het recht van iedereen op onderwijs, werk en wonen. Ten aanzien van het er niet financieel op achteruit gaan is de consensus wat minder. De 4 items vormen een medium-Mokken-schaal. Voor zover de schaal refereert naar de waarde der gelijkheid in sociaal-economische zin, mogen wij een positieve samenhang met de links-rechts dimensie verwachten.

Het is echter ook mogelijk dat de schaal een niet-ideologisch stelsel van waarden meet - het gaat immers om de rechten van iedereen, als verworvenheid van deze maatschappij en deze cultuur. In dat geval zal geen samenhang met enige ideologische dimensie optreden. Het zij opgemerkt, dat in dit geval wederom - zoals we hebben gezien bij 'Democratisch ethos' - de hoge mate van consensus de schaalcontructie belemmert.

Tabel 10: Schaal 9: De rechten van het individu

	D	H(i)
1.171. Vindt u dat iedereen er recht op heeft: er ook in deze tijd niet financieel op achteruit te gaan;	.72	.53
4.173. idem: zoveel onderwijs te volgen als men wil;	.91	.38
3.172. werk te hebben waarin hij of zij zich kan ontplooiën;	.93	.43
2.174. idem: comfortabel te wonen?	.94	.44

Noot:

Schaal H-waarde = .44, Rho's zijn beide .56.

5.7.Samenvatting:voorspellingen

Er zijn zes nieuwe schalen geconstrueerd waarvan wij de schaal-kenmerken als volgt kunnen samenvatten: (zie Tabel 11).

Tabel 11:De nieuwe schalen die 'theoretisch' binnen het progressief-conservatief domein vallen respectievelijk er op een bepaalde wijze mee zijn gerelateerd.

	aantal items	H-waarde	Rho (1)
1.Het beeld van de overheid	3	.37	.51
2.Misbruik van de sociale wetgeving	5	.57	.73
3.Democratisch ethos	11	.52	.88
4.Attitude t.a.v.verliesmakende bedrijven	3	.31	.48
5.Attitude t.a.v.milieuvervuiling	3	.46	.59
6.De rechten van get individu	4	.44	.56

Noot:

(1) Rho berekend volgens Mokken's(1971) eerste alternatief

Het totale beeld lijkt vrij bevredigend.Er zijn twee zwakke, twee medium en twee sterke schalen(weer volgens Mokken,1971) met gemiddeld 5 items.Slechts 3 van de 32 items die bij de schaalconstructie werden betrokken bleken niet schaalbaar.

Onze verwachtingen ten aanzien van het gedrag van de schalen binnen het progressief-conservatief domein kunnen wij als volgt samenvatten

(1) Ten aanzien van Het beeld van de overheid verwachten wij op grond van een eerdere exploratie op basis van een enkel item geen samenhang met één der hoofddimensies binnen het domein.Theoretisch hangt een positief beeld van de overheid positief samen met een linkse ideologie(in sociaal-economisch opzicht) dan wel met een traditionele ideologie (in niet-sociaal-economisch opzicht).Het zij opgemerkt dat indien beide laatstgenoemde tendenties juist mochten zijn, de schaal evenmin een lading op één der dimensies zal vertonen aangezien beide tendenties tegen elkaar ingaan:de links-rechts dimensie,hoewel factorieel orhtogonaal ten aanzien van de libertair-traditioneel dimensie,vertoont daarmee 'gemeten' een matige negatieve samenhang,dat wil zeggen:er is een matige negatieve tendens tussen linkse en traditionele posities.

- (2) Ten aanzien van Misbruik van de sociale wetgeving verwachten wij een positieve samenhang met een rechtse ideologie.
- (3) Voor het Democratisch ethos verwachten wij op theoretische gronden juist geen samenhang met één der ideologische dimensies.
- (4) Voor de Houding t.a.v. verliesmakende bedrijven konden wij geen voorspelling doen ten aanzien van een samenhang met één der dimensies.
- (5) Voor de Houding t.a.v. milieuvervuiling verwachten wij een positieve samenhang met de libertair-traditioneel dimensie vanuit de overweging dat het hier gaat om het behoud van een aspect van 'vrijheid' in niet-sociaal-economische zin.
- (6) Ten aanzien van de Rechten van het individu verwachten wij een positieve samenhang met de linkse ideologie of juist geen samenhang met een ideologische dimensie gezien het feit dat het hier om rechten voor iedereen gaat.

Voor slechts 4 van de 6 nieuwe schalen geldt dus dat een voorspelling gedaan kan worden ten aanzien van een samenhang met één der progressief-conservatief dimensies. Ten aanzien van 2 daarvan moest nog een voorbehoud gemaakt worden: op grond van alternatieve overwegingen kon ook besloten worden tot het voorspellen van geen verband. Ten aanzien van het Democratisch ethos werd deze voorspelling op theoretische gronden gemaakt terwijl ten aanzien van de houding ten aanzien van verliesmakende bedrijven geen voorspelling kon worden gedaan (de schaal is zeer zwak en lijkt te bestaan uit, in termen van links-rechts, tegengestelde elementen, bijv. personeel ontslaan (een rechtse tendens) versus directie ontslaan (een linkse tendens, zo mag men stellen).

Onze Type-1 replicatie kan dus beschouwd worden als exploratief en 'begripsvormend zwak': van slechts 2 van de 6 schalen verwachten wij een uitbreiding van een dimensie. Niettemin zijn de verschillende overwegingen op grond waarvan wij juist geen samenhang (kunnen) voorspellen van enig theoretisch belang.

De empirische toetsing zal hieronder worden gepresenteerd.

6. RESULTATEN

De resultaten zoals vermeld in Tabel 12 lijken op het eerste gezicht weinig bemoedigend. Slechts de Attitude t.a.v. milieuvervuiling vertoont de verwachte positieve lading op de liber-tair-traditioneel dimensie, zowel in de 2-factor als in de 3-factor oplossing. Met uitzondering van de zeer lage lading van de schaal 'Beeld van de overheid' op de 3e factor (tezamen met een hogere negatieve lading voor Liberalisme, waardoor het Autoritarisme-karakter van de dimensie wordt verzwakt) veroont geen enkele van de andere nieuwe schalen een lading van enige betekenis op één der ideologische hoofddimensies binnen het progressief-conservatief domein.

Ook bij verdere extractie en rotatie van factoren - volgens het varimax-kriterium - ontstaat een weinig inzichtelijk beeld. Democratisch ethos en de Attitude t.a.v. verliesmakende bedrij-ven laden respectievelijk .47 en .36 op de vierde factor; bij vijf factoren komt daar een lading van .41 voor Liberalisme bij, met als vijfde factor een lading van .33 voor de Rechten van de mens op een factor met voorts ladingen voor de schalen 'Overheid en onderwijs', 'Overheid direct economisch ingrijpen' en 'Overheid niet-direct economisch ingrijpen'.

Het beeld dat men heeft van de overheid vertoont geen noemens-waardige samenhang met één der ideologische hoofddimensies. Men zou hieruit kunnen afleiden dat zowel diegenen die posi-tief staan tegenover overheidsingrijpen in egaliserende zin, als degenen die daar negatief tegenover staan of degenen die al dan niet aan de overheid andere taken toedichten eenzelfde beeld van de overheid hebben, in termen van efficiency, optreden en bemoeienis. Men kan ook stellen: het optreden van de overheid - en de in het algemeen negatieve waardering daarvan - is als zodanig in deze tijd niet meer ideologisch getint. (In over-eenstemming hiermee is dat in een eerdere studie (Middendorp, 1978b) zogenaamde 'kriteriële referenten' als 'openbare voor-zieningen' en 'overheidszorg' een hoge lading vertonen op de zogenaamde 'populisme' dimensie, welke evenmin een samenhang vertoont met zelf-beschrijvingen in termen van ideologische posities als met andere ideologische dimensies.)

Tabel 12: De structuur van het progressief-conservatief blok
met drie uitgebreide schalen en zes nieuwe schalen 5

SCHAALNAAM	2 factoren		5 factoren	
1. Gelijkheid inkomen, bezit, status-2	.79		.76	
2. Overheid en gelijkheid inkomen, bezit	.64		.65	
3. Attitude tot sociale wetgeving	.26		.27	
4. Overheidssteun aan het onderwijs	.53		.53	
5. Inkomensbeleid overheid	.70		.70	
6. Belastingpolitiek, hogere inkomens	.53		.52	
7. Belastingpolitiek, lagere inkomens	.21		.24	
8. Overheid direct economisch ingrijpen	.54		.54	
9. Overheid niet-direct economisch ingrijpen	.34		.34	
10. Militante vakbondspolitiek	.53		.53	
11. Democratische attitude	.55		.55	
12. Attitude t.a.v. ontwikkelingshulp		.35		.30
13. Internationalisme		.50		.54
14. Politieke tolerantie		.61		.50
15. Vrijheid van meningsuiting-2		.44		.42
16. Tolerantie t.a.v. misdadigers		.64		.66
17. Morele vrijzinnigheid		.30		.35
18. Gezinstraditionalisme		.53		.57
19. Autoritaire ouders-kind relatie		-.43		-.55
20. Conventionele man-vrouw rolopvatting		-.71		-.65
21. Tolerantie t.a.v. homoseksuelen		-.46		-.39
22. Premaritale sexuele permissiveness		.45		.45
		.39		.46
23. Conservatisme	-.31	-.46		-.37
24. Socialisme	.47		.47	-.55
25. Liberalisme	-.46		-.44	-.41
26. Autoritarisme (korte F-schaal)		-.60		-.46
27. Het beeld van de overheid (pos.-neg.)				-.49
28. Misbruik van sociale wetgeving				.30
29. democratisch ethos				
30. Attitude t.a.v. verliesmakende bedrijven				
31. Attitude t.a.v. milieuvervuiling		.46		.40
32. De rechten van het individu				

Noot:

De oplossingen zijn weer de varimax rotaties van principale componenten. Alleen ladingen groter dan .30 zijn in het algemeen vermeld (uitzonderingen zijn onderstreept). De eigenwaarden van de eerste drie factoren zijn 5.78, 3.63 en 1.70. De verklaarde variantie resp. 18.1%, 11.3% en 5.3% tezamen 34.7%. Voor gegevens over de 6 nieuwe schalen: zie Tabel 5-10.

In de Nederlandse bevolking lijkt overheidszorg geaccepteerd door alle lagen der bevolking, maar tevens lijkt de waardering voor het optreden van de overheid over de genele linie vrij laag. Theoretisch zou men verwachten dat de grootste waardering voor het optreden der overheid zou komen uit de kring van zowel linkse als traditionele kiezers. Deze combinatie van ideologische orientaties vindt men het meest onder de arbeidersklasse. Verder onderzoek zal kunnen uitwijzen of in deze categorie de waardering voor het optreden der overheid inderdaad groter is dan onder andere bevolkingsgroepen (zie Middendorp, 1978:258).

Een soortgelijke redenering zou men kunnen opzetten ten aanzien van de schaal Misbruik van de sociale voorzieningen. Ideologische posities differentiëren hier evenmin ten aanzien van de perceptie van het verschijnsel. Links en rechts ziet kennelijk evenveel - of even weinig - misbruik van deze voorzieningen. Het feit dat de schaal welke het voldoende dan wel onvoldoende achten van de (bestaande) sociale wetgeving trachtte te meten in 1975 geen lading meer vertoonde op de links-rechts dimensie heeft er niet toe geleid dat zijn plaats in dat jaar is ingenomen door de 'misbruik' schaal. Wellicht is de enigszins cynische redenering op zijn plaats dat 'rechtse' individuen - voornamelijk te vinden onder de hogere inkomensgroepen - op ideologische gronden misbruik aannemen, maar dat linkse individuen meer feitelijk misbruik in hun naaste omgeving waarnemen. De wijze waarop de schaal is geconstrueerd kan echter eveneens de samenhang met links-rechts hebben onderdrukt (zie Tabel 6: ook "weinig misbruik" is "hoog" gerekend, omdat anders de eerste 2 items niet voldoende discrimineerden).

De voorspelling ten aanzien van de schaal Democratisch ethos' is bevestigd door de resultaten van de empirische toetsing: de schaal vertoont geen samenhang met ideologische dimensies! Onze redenering lijkt juist dat de abstracte democratische principes dermate gemeengoed zijn geworden dat zij niet (meer) differentiëren tussen de aanhangers van de verschillende ideologische stromingen. De vergelijking met de populisme-dimensie lijkt gerechtvaardigd: het gaat hier om vrij algemeen geaccepteerde principes.

Onze verwachting ten aanzien van de houding ten aanzien van verlieslijdende bedrijven is bevestigd: wij konden geen samenhang met ideologische dimensies vaststellen. Het ontbreken van een samenhang met de links-rechts dimensie lijkt de eerder gesignaleerde interne tegenstrijdigheid in de schaalitems, in termen van links en rechts, te bevestigen.

De Attitude t.a.v. de milieuvervuiling voldoet aan de verwachting: er is een positieve samenhang met libertairisme. (De rationale hiervoor is reeds gegeven.)

De schaal Rechten van het individu vertoont evenmin een lading op een ideologische dimensie binnen het progressief-conservatief domein. Dit is in overeenstemming met de interpretatie van de schaal in niet-ideologische termen.

7. SAMENVATTING

In dit artikel hebben wij rapport uitgebracht van een poging om via zogenaamde 'Type-1' replicatie het progressief-conservatief domein, zoals bepaald in Middendorp (1978, 1978a), uit te breiden met (1) een aantal uitgebreide schalen - het toevoegen van items aan de 'bestaande' schalen 'Gelijkheid van inkomens, bezit, status', 'Democratische attitude' en 'Vrijheid van meningsuiting'; en (2) een aantal nieuwe schalen, welke er op theoretische gronden toe zouden behoren, dan wel er een bepaalde relatie - of juist niet - mee zouden vertonen. Het betrof hier de schalen 'Het beeld van de overheid', 'Misbruik van sociale wetgeving', 'Democratisch ethos', 'Attitude t.a.v. verliesmakende bedrijven', 'Attitude t.a.v. milieuvervuiling', en 'De rechten van het individu'.

De uitgebreide schalen vertonen op de dimensies 'links-rechts', 'libertair-traditioneel' en 'autoritarisme' alle een wat hogere lading dan de oorspronkelijke schalen. De nieuwe schalen vertonen in het algemeen geen relatie met deze dimensies, met uitzondering van de 'Attitude t.a.v. milieuvervuiling' welke zoals voorspeld een lading vertoont op de libertair-traditioneel dimensie. Slechts het ontbreken van een samenhang tussen links-rechts en de perceptie van het misbruik dat gemaakt wordt van de sociale voorzieningen is niet in overeenstemming met de theoretische verwachting.

Voor de andere schalen werd soms op theoretische gronden het ontbreken van een relatie met de ideologische dimensies voorspeld ('Democratisch ethos'), kon geen voorspelling worden gedaan ('Attitude t.a.v. verliesmakende bedrijven') of kon zowel een relatie als juist het ontbreken daarvan worden voorspeld ('Het beeld van de overheid' en 'De rechten van het individu').

De replicatie toont de 'robustheid' van de oorspronkelijke afbakening van het progressief-conservatief domein aan.

NOTEN

1. De steekproef waarop de studie uit 1970 is gebaseerd, is beschreven in Middendorp (1978, Appendix 2). De studie in 1975 ("Culturele veranderingen in Nederland") werd gehouden in opdracht van het Sociaal en Cultureel Planbureau en werd uitgevoerd door het Nederlands Instituut voor de Publieke Opinie en het Marktonderzoek (NIPO BV), volgens richtlijnen van de auteur. De leeftijdsgrenzen waren: 17-70 jaar in 1970 (N = 1922) en 16-74 jaar in 1975 (N = 1977). Voor zover het de leeftijdsgroep 21-65 jaar betreft, is de steekproef uit 1975 gewogen op basis van de zeer goede representatieve steekproef uit 1970 - volgens de criteria leeftijd x geslacht x burgerlijke staat x district.
2. Voor een beschouwing van deze factoren - de drie ideologische hoofdstromingen in West-Europa - zie Middendorp, 1987: 188-199.
3. Hier wordt uiteraard bedoeld: een lading van een ander niveau, een lading die aanmerkelijk hoger of lager ligt dan in het eerdere onderzoek. De grenzen zijn hier echter arbitrair.
4. Wat ontbreekt is een schaal die typerend is voor de niet-politieke aspecten van de libertair-traditioneel dimensie.
5. Zie weer Middendorp (1978a). De schaalbaarheid van sets van items volgens de procedure van Mokken - een generalisatie van het Guttman-model - wordt beïnvloed door de gehanteerde dichotomisering. Vandaar dat in het algemeen - en dat zal ook hieronder steeds blijken - verschillende constellaties van dichotomiseringen zijn gebruikt volgens een ruwe toepassing van richtlijnen zoals uiteengezet in Middendorp (1978: 176).
6. Er is in het item slechts sprake van 'voldoende kansen'; niet van 'gelijke kansen' en van 'geschiktheid voor een baan'; niet van bijvoorbeeld: het best geschikt. Het gelijkheids-element is te weinig aanwezig: men kan in de huidige situatie geschikt zijn voor een baan en voldoende kansen krijgen voor die baan, terwijl er geen sprake is van gelijkheid bijvoorbeeld qua ontplooiingskansen in het beroep dat men uitoefent.
7. Deze verschillen moeten met enig voorbehoud worden gezien, gezien de enigszins verschillende leeftijdsgrenzen die in beide studies zijn gehanteerd - zie noot 1.
8. Wij staan hier steeds voor het bekende dilemma: moeten wij een korte sterke schaal preferen boven een lange en zwakkere of niet. In het algemeen hebben wij voor de langste schaal gekozen, ook al werd hij daardoor zwak volgens Mokken's (1971) criteria, zie Middendorp, 1978: 175.

9. In de vragenlijst was een aparte interviewer-instructie ingebouwd, teneinde dit laatste bezwaar zoveel mogelijk te ondervangen.
10. Wij hebben al opgemerkt dat de structuur uit 1970 (zie Middendorp, 1978) zich relatief stabiel heeft getoond in de periode 1970-1975 (zie Middendorp, 1978a).
11. De verhoudingen tussen conservatieven (resp. christen-democraten), liberalen en socialisten kunnen van land tot land verschillen: er doen zich van land tot land verschillende ideologische constellaties voor, met alle hun eigen historische achtergrond. Zie Middendorp, 1978 (Hoofdstuk 4) en 1979 (nog te verschijnen).
12. Wij hebben bijvoorbeeld gezien dat de houding ten aanzien van "Sociale Wetgeving" en "Belastingpolitiek ten aanzien van lagere inkomens" afhankelijk lijkt van de sociaal-economische ontwikkeling (zie Middendorp, 1978a).
13. Dit is in overeenstemming met een zekere liberale tendens in de bevolking; zie Middendorp, 1978: 412.
14. De realisering dat een benadering op verschillende niveaus mogelijk is, en dat stimuli op deze verschillende niveaus niet dezelfde reacties uitlokken, heeft onze conceptualisering van de progressief-conservatief tegenstelling van begin af aan beheerst en is zeer vruchtbaar gebleken. (Zie Middendorp, 1978, 21-23). Deze benadering is geïnspireerd door de confrontatie - in de literatuur - van abstracte filosofische beschouwingen over het conservatisme, naast onderzoeken waarin het conservatisme op veel directere en concretere wijze werd benaderd. Zij is ook geïnspireerd door oude evidentie op dit punt (zie bijv. Allport, 1929; Hartmann, 1936; Stagner, 1936; Edwards, 1944) en de modernere, hoewel thans ook weer verouderde studies van Prothro en Grigg (1960) en McClosky (1964). Zie Middendorp, 1978: 60-62.
15. De constellatie zoals vermeld in Tabel 8 is de enige die een schaal oplevert.
16. Deze schaalbaarheid van items doet zich in alle drie constellaties voor.

Allport, G.,

1929, 'The composition of political attitudes'. American Journal of Sociology, 35:220-238

Edwards, A.L.,

1944, 'The signs of incipient Fascism'. Journal of Abnormal and Social Psychology, 39:301-316

Hartmann, G.W.,

1936; 'The contradiction between the feeling tone of political party names and public response to their platform'. Journal of Social Psychology, 7:336-357

McClosky, H.,

1964, 'Consensus and ideology in American politics'. American Political Science Review, 58, 2:361-382

Middendorp, C.P.,

1976 Over de techniek der (partiële) replicatie. Methoden en Data Nieuwsbrief, 1: 50-57

1976a Representation in a parliamentary democracy. Positions of M.P.'s and voters on fundamental dimensions of ideological controversy. Paper presented at the Annual Meeting of ECPR, Louvain-la-Neuve.

1977 Over de methode der (partiële) replicatie (2). Enkele toepassingen. Methoden en Data Nieuwsbrief, 2: 111-134.

1978. Progressiveness and Conservatism. The fundamental dimensions of ideological controversy and their relationship to social class (Mouton, The Hague, Paris, New York).

1978a The structure of the progressive-conservative controversy: II, A structural analysis of ideological developments in the Netherlands, 1970-1975. Acta Politica.

1978b The structure of the progressive-conservative controversy: Attitudinal referents in the Netherlands, 1975. Acta Politica.

1979 The development of ideological constellations in Western European countries Their implications for party-ideologies and their possible effects on the cooperation between political parties of similar ideological posture in the European Parliament.

Mokken, R.J.,

1971 A theory and procedure of scale analysis with applications in political research, (Mouton, The Hague).

Prothro, J.W., C.M. Grigg,

1960, 'Fundamental principles of democracy: Bases of agreement and disagreement'. Journal of Politics, 22: 276-294

Stagner, R.,

1936, 'Fascist attitudes; An exploratory study'. Journal of Social Psychology, 7: 309-319